
MUHAFAZAKÂRLIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MUHAFAZAKÂR SÖYLEM

•
A. Baran Dural*

Muhafazakâr akımları irdeleyen araştırmacılar, belli başlı kalıpları göz önünde bulundurarak çeşitli şablonlar ortaya atmışlardır. Kimi araştırmacılar muhafazakârlığı, “reaksiyoner gericilik” şeklinde tanımlarken, kimileri de onu, modernizmle çatışan/uyuşan yönleriyle ele almıştır. İkinci görüşe göre, modernizmin ürünü olan ve salt gericiliğe indirgenemeyecek olan muhafazakârlık, daha önce de belirtildiği gibi, modernizmi modernizm içinden eleştiren, ama eleştirirken tüm yıkıcı etkilerine rağmen, modernizmi ters bir süreçle yeniden üreten bir düşünce akımıdır.

Örneğin, teknolojiyle sorunu olmayan, sürekli gelişmek, “teknokratlaşmak” isteyen ama modernizmin beraberinde getirdiği teknik gelişmeye kültürel eleştiriler yöneltip, kültürü teknolojinin önüne koymaya eğilimli muhafazakâr öneriler, hem Batı hem de Doğu muhafazakârlı-

* Dr. Siyaset Bilimci

ğında kendisini sıklıkla hissettirmektedir. Batı'da Kirk'in New England geleneklerine bağlı paternalist (ataerkil) muhafazakârlığı, Kekes'in gelenekselliğe aşırı önem veren yaklaşımları; Doğu'da ise, "Medeniyetini, gelişmesini kültürünün içine meczetmesiyle" öykünülen Japonya imgesi oldukça önemli ipuçlarıdır. Ayrıca, gerek Türk muhafazakârlığında gerekse Batı muhafazakârlığında hayli "gerici" addedilebilecek çok sayıda düşünürden söz edilebilir; hatta yer yer tüm muhafazakâr düşünürlerin "gerici söylemleri"nden bahsedilebilir. Ama bu tezde, muhafazakârlığı algılayış biçimlerinden ikincisine rağbet edilecektir.

Albert Hirschman'ın, "Gericiliğin Retoriği" başlıklı çalışması yukarıda özetlenen yaklaşımların birincisine denk gelmektedir. Muhafazakârlığı üç tepkisel dalga yaklaşımıyla inceleyen Hirschman, muhafazakâr düşüncenin ağırlığını, ilk olarak yasalar önünde eşitliğe yönelttiği tepkiyle gösterdiğini kaydediyor. Ancak muhafazakârlığın, ilk tepkisel dalgasında yönelttiği eleştiriler, sadece bunlarla sınırlı değildir. Muhafazakârlık aynı zamanda rasyonel akıl ve aydınlanma fikrine de son derece mesafeli yaklaşıyor. "Rasyonel akla" karşı, "Tanrısal akıl" fikrini öne süren muhafazakârlık, tarihin rasyonel bir yönelimi olduğunu ya da tarihin hareket halinde bir akıldan ibaret görülmesini şiddetle reddeder.

Düşüncenin en az Burke kadar ünlü düşünürlerinden Maistre (1753-1821), rasyonel kurumların tarih süreci çerçevesinde kendilerini yok ettiklerinden hareketle, toplumların bünyelerinde yaşayanlara mutlaka mutluluk getirmediğini öne sürüyordu. Düşünürün, kendi kendini yöneten bir insan veya toplumdan bahsedilemeyeceğini ileri sürerek, özgür iradeyle bir otoriteye itaat edilmesini salık vermesi de, muhafazakârlığın genel söylemini net olarak ortaya koyar. Yaratılışın anayasaların bile önünde olduğuna inanan Maistre, yazılı yasaların, ancak daha önce mevcut olan ama kaleme alınmamış yasaların ilân edilmiş şekilleri olduğunu iddia ediyordu. Buradan, insanların kendilerine hak bağışlayamayacakları fikrine geçen Maistre, Tanrısal gücün insanlara bahşettiği hakları ısrarla savunmalarını istiyordu. Düşünüre göre, insanlara bahşedilenler, "iyi gelenekler"dir (MAISTRE,1965:106-108).

Muhafazakârlık her türlü görecelilik teorisine karşı özcülük çizgisinden sapmaz. Zira muhafazakârlara göre, "Görecelilik icat olmuş, mertlik bozulmuştur." Felsefi anlamda görecelilikten bahsedileceğini kabullenen Scruton bile, muhafazakârlığın istikrar ve düzen arayışının zorunlu so-

nucu olan dinsel tutumunun zarara uğratılmaması için "görecelilik" sözcüğünün muhafazakâr söylemin kesinlikle dışında tutulmasını ister (SCRUTON,2002: 139-140).

Yeniden Maistre'ye dönüldüğünde, Fransız düşünürün de görecelilik kuramlarına kökten karşı olduğunu kavramak zor değildir. Rasyonel ortak akıl ve görecelilik kuramlarına, "iman ve sezgi" kuramıyla karşılık veren Maistre, Fransız İhtilali'ni, "çifte suikast" olarak nitelendirirdi. İhtilalin, Fransız kralına (aristokrasiye) ve dine karşı suikast anlamı taşıdığını savlayan ünlü düşünür, insanın özgür iradesiyle zorunlu olarak itaat etmesi gereken idarenin "ilahî irade" olduğunu belirtirdi (BERLIN,1992:139). Bu bağlamda, Maistre'nin gösterdiği "status quo ante"si, devrimden önceki Fransa'ydı.

Daha ilk evresinden itibaren muhafazakâr düşüncenin ataerkil eğilimleri taşıdığından bahsedilebilir. Bireyi fazla özgürlüklerle donatarak, soyut teorilerle kuşatıp modern dünyaya atmanın ölümcül sonuçlarına değinen muhafazakâr düşünceler, toplumu güdülüp yönetilecek bir yığın gibi algılama eğilimindedir. Kekes ve Kirk'ün eserlerinde ısrarla işledikleri teze göre, toplumda iyinin hemen yanbaşında duran kötü, insanın kişisel hırslarına cevap vererek bireyi rahatlıkla yoldan çıkarabilir. Zaten Batı muhafazakârlığının ana damarında yer alan düşünürlerin, şeytanın sadece insanın çevresinde gezinen bir varlık olmadığına, içinde de yattığına inandıkları görülmektedir.

"REAKSİYONER MUHAFAZAKÂRLIK" VE KARŞILAŞTIĞI ELEŞTİRİLER:

Hirschman, 19. yüzyılın sonlarından 2. Dünya Savaşı öncesine kadar incelediği ikinci muhafazakâr tepki dalgasının ana yöneliminin genel oy hakkına karşı odaklandığını belirtiyor. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra muhafazakârlığın eleştiri oklarının sosyal refah devleti idealinde odaklandığını kaydeden Hirschman, tüm evrelerde muhafazakârların "reaksiyoner" (tepkici) tutumlarına dikkati çekiyor (HIRSCHMAN,1994:16-17).

Esasına bakılırsa, muhafazakârlığı "karşı-devrimci" ve "tepkisel" yönleriyle ele almak tutarsız bir yaklaşım değil. Ancak, bu bakış açısı eninde sonunda muhafazakârlığı "kuru-gelenekçiliğe" indirgeme tehlikesini de beraberinde getiriyor. Oysa daha önce de altı çizildiği üzere, muhafaza-

kârlık, her gelenek ya da toplumsal yerleşik inanmayı sırf tarihselliği ve gelenekselliği bulunduğu için sahiplenmiyor. Yine de muhafazakâr öğretilere karşı çıkan düşünürler, muhafazakârlığın gelenekle olan ilişkisini yüksek sesle sorunsallaştırıyorlar. Geleneksel muhafazakâr öğretiyi, "siyasî ölü sevicilik"¹ şeklinde özetleyen Thomas Cook, bir adım daha atarak, muhafazakârların geçmiş günlerini boşu boşuna özleyen, "akut şizofreni" içinde yaşayan hasta insanlar olduklarını söylüyor (ROSSITER, 1982:168).

"Reaksiyoner muhafazakârlığın" herhangi bir amaca sahip olmadığını ileri süren Hayek ise, liberalizm ve sosyalizmin aksine muhafazakâr düşüncenin, insanlık tarihini belli bir amaca yöneltmediğini, hatta bu görüşün somut siyaset felsefesini dışladığını vurguluyor (HAYEK,1960:397-411). Muhafazakârlığın gelenekle kurduğu ilişkinin sorunlarını tartışan Minoque da, konumlarını geçmişe bakarak alan muhafazakârların geleceğe ilişkin somut merakları bulunmadığının altını çizer (MINOQUE,1981: 9).

DİN VE MUHAFAZAKÂRLIK:

Oysa muhafazakârlık, bu anlamda, çok klâsik bir tabirle, "gelenek+ek" yani, geleneğe yeni unsurlar eklenmesiyle atbaşı yürüyor. Örneğin, Batı ve Doğu muhafazakârlıklarında farklı düşünürlerde farklı dozlarda hissedilen "dinde modernleşme", "dinde reform" ihtiyacı; dini; durağan, sabit içeriğinden kurtarma ve sürekli yenileme, yorumlama kaygısına dayanıyor. Üstelik muhafazakârlar bazı gelenekleri kolaylıkla gözardı ederken, modernizmin de bir gereği olan değişimi tüm gelenekleri değil ama en azından bazı gelenekleri, birikimleri saklı tutarak sürdürme eğilimi gösteriyorlar. Konuya Türk muhafazakârlığı açısından bakılacak olunursa, Süleyman Seyfi Öğün'ün tabiriyle, Peyami Safa'nın, *Türk İnkılabına Bakışlar* başlıklı eseri yukarıda açıklanan içeriğiyle gerçekten bir başarıyı sayılabilir.

Araştırmacı Tanıl Bora, *Türk Sağının 3 Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık* kitabının kuramsal çerçevesinde, konuya yukarıda dillendirilen yaklaşımlardan ikincisinin gözüyle yaklaşıyor. Bora'ya göre, muhafazakârlıkla birlikte zikredilmesi gereken olmazsa olmaz bazı kavramlar vardır. Greiffenhagen'den yola çıkarak din, devlet ve otorite kavramlarına dikkat çeken Bora; bu üç kavrama millet veya cemaat, gelenek ve ta-

¹ Necrophilia

rihi de ekliyor (BORA,1999:58-60). Gerek Batı ve gerekse Doğu muhafazakâr akımlarının söylemlerinde bu altı kavrama da çok ağırlıklı olarak yer verilmesi Bora'yı doğruluyor.

Ancak, muhafazakârlığın çok temel unsurları arasında sayılan din meselesi oldukça sorunludur. Muhafazakârlar salt metafizik sorunlarla ilgilenen veya durağanlaştırılmış bir dinden çok, temelini ahlâk ve erdemden alan bir din anlayışına prim tanımaktadırlar. Belki de muhafazakâr söylemde sıklıkla geçen "*insan merkezli din*" de, doğrudan ahlâka vurgu yapmaktadır. Dinin görevi insanları korkutmak, sürekli metafizikten bahsetmek veya içe kapanık söylemler türetmek değil; bireyi "*ahlâklandırmak*"tır. Hatta çoğu muhafazakâr düşünürün göre, dinin topluma kazandırdığı yegâne değer; ahlâklı, erdemli davranabilme yetisidir. Nisbet, bu bağlamda, muhafazakâr öğretinin temel gayesinin, topluluk üyelerinin dayanışmasını sağlayan saf dindarlık düşüncesi olduğunu ileri sürmektedir (NISBET, 1986:73). Hatta ünlü muhafazakâr düşünür Cruise O'Brian, Nispet'ten de ileri giderek, muhafazakârlığın seküler gelişmelerle hayli tutarlı, bir açıdan "*ilahîyattan arındırılmış*" din yaklaşımına prim verdiğini vurgulamaktadır (AUGHEY,1992:38).

Görüşlerinde teolojiye ağırlıklı yer veren J. F Stephen, (?) din kurumunun en vazgeçilmez katma-değerinin ahlâka yaptığı derin vurgu olduğunu savundu. Liberal ve pozitivist düşünürlerin, tezlerinde ahlâka yer vermemeleri nedeniyle güçlü projeler üretemediklerine değinen Stephen, "*dinsel bir yapı olarak*" tanımladığı devletin², doğası gereği dini dışlayamayacağını öne sürerek, hukuku da toplumu ahlâka zorlayan bir "*sosyal ölç alma*" aracı olarak tanımlıyordu. Politika ile ahlâkın asla farklı eksenlerde düşünülmemeyeceğini savlayan Stephen, dinî söylemle güçlendirilmeyen bir ahlâk anlayışının, ayakta kalmasının mümkün olamayacağını kaydediyordu.

"Eğer modern toplumlarda eşitlik, kardeşlik, özgürlük fikirlerinin en ufak bir anlamı varsa, bunun kökü yine Hristiyan ahlâkında aranmalıdır. Eğer rasyonalistler ve pozitivistler toplumun dinsel inançlarını ortadan kaldırma ideallerini başarabilirlerse, Mill'in düşünce geleneğinin sonuna dek savunacaklarını iddia ettiği liberal sosyal değerler enkazı altına gömülmeden kurtulamayacaklardır" diyen Stephen, son ker-

² "The state can not leave religion out of its cognizance; for the state is a religious establishment, and law is the instrument of vengeance, created to enforce morality."

tede dinin toplumsal yaşamı ahlâk erdemiyle birarada tuttuğuna dair inancını yineliyordu (KIRK,1985:306-309).³

Muhafazakârlığın din temelli ahlâk anlayışında çifte bir yönelim söz konusudur. Muhafazakârlar, bir yandan dinî, modernizmin içinden yeniden ele alıp müdahaleye tâbi tutarken, diğer yandan ise ahlâk teziyle dinin kendisinden çok dinin toplumda yarattığı bağa, tutunum ilkesine değer atfederler. Ahlâk sorunsalından eklektik bir biçimde tekrar modernizme yüklenen muhafazakâr öğreti, o andan itibaren kendi modernist müdahalesini gizleyerek, modernizmin yıkıcı etkisinin panzehiri olarak, modern hayatın yıkıcı ilkelerine dinsel ahlâk erdemiyle direnen insanı bir panzehir olarak takdim eder. Bir başka deyişle, muhafazakâr düşünürlerin önemli bölümü, dini yeniden kodlayarak kırılğanlığa uğrattıkları geleneği tersyüz edip tekrar modernizmin önüne dikip savunmaya girişirler.

MUHAFAZAKÂRLIĞIN MİLLİYETÇİLİKLE KESİŞEN YOLLARI:

Bu noktada, muhafazakârlığın temel unsurları arasında "otorite"ye yer veren Bora'ya geri dönmek isabetli olacaktır. Otorite, muhafazakâr düşüncede kaynağını kutsal ve aşkın olan Tanrı'dan aldığı için vazgeçilemez temel unsurdur. Otoritenin cisimleştiği, gözle görülür hale geldiği yer ise cemaattir. Muhafazakârlığın baskın cemaatçi söylemi, bir yandan modernizmin "yıkıcı etkisi" ve şahsî ihtirasları peşinde koşarak yoldan çıkan insanı tekrar "doğru yola" döndürecek bir kurtuluş reçetesi olarak sunulurken; diğer yandan da, her muhafazakâr akımın kafasında tahayyül ettiği "yeryüzü cennetini" göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Muhafazakârlığın temel unsurlarından birinin millete yapılan vurgu olduğuna yukarıda değinilmişti. Millet, muhafazakârlık açısından geçmişle gelecek örüntüsünün kurgulandığı bir tarihsel uğraktır. Aynı zamanda, millet ve milliyetçilik üzerinden muhafazakârlığın ne denli modern bir düşünce olduğunu da görebilmek mümkündür. Özellikle İngiliz muhafazakârlığı, söyleminde yoğun bir milliyetçilik vurgusu taşımaktadır ve bu anlayışa göre, siyaset "güç içindir" (HELVACI-DEMİRTEPE,1998: 97).

³ "So far as liberty, equality, and fraternity have any existence or meaning in modern society, they are rooted in Christian morality; and if positivists and rationalists succeed in their endeavor to explode the religious convictions of society, they will bury in the ruins those very liberal social principles which the school of Mill professes to live by."

Öte yandan,19. yüzyılın ikinci yarısında muhafazakârlık şiddetli bir gerileme dönemine girdi. Sadece geçmişin özlü değerlerini savunan bir ideoloji, dönemsel şartlar da gözönüne alındığında, kitlelere yeterli gelmiyordu. Sosyalizmin tarih sahnesinde yerini aldığı yıllarda muhafazakârlığın eski sınıfsal bağları da geçerliliğini yitirdi. Muhafazakâr düşüncenin, çoğu zaman kendisini karşısında konumladığı işçi sınıfına inmesi, yeni sınıf veya sınıf fraksiyonlarıyla irtibata geçmesi şarttı. "Yeni zamanlar", muhafazakârları "bugüne", "zaten içinde bulunan anın" gereklerine ilişkin çok daha somut projeler dile getirmeye zorladı. Genelde "reaksiyon" hareketi olarak hissedilen öğreti, ister istemez "kurucu hareket" misyonunu sahiplenmeliydi.

Aynı tarihlerde klâsik Fransız ve İngiliz (İngiliz muhafazakârlığının yanına, bazı ufak tefek farklılıklarına rağmen ABD muhafazakârlığını eklemek doğru olacaktır) muhafazakârlığından farklı bir muhafazakâr bilinç ortaya çıkmaktadır. Bu muhafazakâr bilincin adı, Alman muhafazakârlığıdır. "Erken-romantik" döneminde yeni olguları ve devrimi sahiplenen Alman muhafazakârlığı, ilerleyen dönemlerde iyiden iyiye muhafazakâr bir işleyişe bel bağladı. Önce "genç muhafazakârlık" sonra ise "muhafazakâr devrim" olarak adlandırılacak bu dönemde muhafazakârlık, "kuruculuk" ilkesini bünyesine kattı. Muhafazakâr düşünürlerin tepkiselikten kuruculuğa sıçramalarında en çok kullandıkları öge ise Fransız düşünür Henri Bergson (1859-1941)'un, "elan vital- hayat hamlesi" öğretisiydi. Türkiye'de Yahya Kemal, Mustafa Şekip Tunç, Nurettin Topçu ve takipçilerini de birinci dereceden etkileyen bu öğreti, muhafazakârlığın tüm unsurlarına nüfuz ederek, öğretinin somut ideolojik siyasal program vasfı kazanmasını sağladı. Çiğdem bu süreci ve muhafazakâr devrimin cisimleşmesini şu tespitlerle özetliyor:

"1848'de liberallerin başarısız girişimlerinden sonra, Bismarck'ın ve Prusya'nın önderliğinde sağlanan Alman birliği, muhafazakârlığın politik hakimiyetinin ilânıydı. Üstelik Bismarck, milliyetçiliği, liberallerin elinden alıp, muhafazakârlığa devretmiş, 1870-71'deki savaşta Fransa'ya karşı sağlanan üstünlükle de otoriter yönetimini sabitlemişti. Muhafazakâr devrim, dolayısıyla, klâsik muhafazakârlığın mağlubiyetini taşımaktan kurtulmuş sayılabilirdi." (ÇİĞDEM,1997:43)

Muhafazakârlık açısından "bugünden" söz etmek, verili bir bütün olarak "millet"ten söz etmek demektir. Dünyevî olan ve çevresindeki ideolojilerden daha iyi bir dünyada daha iyi şartlar altında yaşatılmayı bekleyen millet, muhafazakârlara, "kendi hayal edilmiş cemaatlerini" dile

getirme fırsatı veriyordu. Muhafazakâr terminolojide millet, halktan, yani o tarihsel uğrağı yaşayan kitleler toplamundan yapısal olarak ayrılır. Tüm muhafazakâr söylemlerde milletin tarifi çok kesin bir dille verilir. Bu anlayışa göre, millet, o güne dek yaşamış ve artık toprak olmuş kuşakların bütünü+ şu an yaşayanlar+ gelecekte de yaşayacak olanların toplamıdır. Benzer bir tarifi sosyal sözleşme kuramlarını yorumlarken, hatırlanacağı üzere, Burke de yapmıştı. Burke, sosyal bir sözleşmenin geçerliliğinin; geçmiş, bugün ve geleceğin ortak çıkarlar üzerinde buluşturulup buluşturulmadığıyla sorgulanabileceğini söylemişti. Burke'e göre, şahsî anlık çıkar ilişkileri peşinde koşan bireycilik "sosyal-atomizm", onun tam karşısında konumlanan muhafazakârlık ise "ortak ruhların organik cemaati"ydi (KIRK: 242). Bu anlayış doğrultusunda, mazisi, yani geleneği olmayan toplulukların geleceği de yoktur. Bir diğer anlatımla, bir toplumun ne kadar yaldızlı mezar taşları varsa o kadar görkemli bir verili kültürü, o kültürün üzerine bina edilecek bir de geleceği vardır:

"Olumlu gelecek beklentisi madalyonun bir yüzü ise, korku diğer yüzüdür. Geçmişte yaşanan güzel tecrübelerle birlikte çıkartılan dersler ve açılar ortak bir tecrübeyi oluşturur. Tecrübe bugün alınacak karar ve beklentilere işaret eder. ... Baba birgün mağaradan çıkıp belli olaylar yaşayarak eve yiyecek getirmiştir. Farklı metotlarla aynı işlev kuşaklar boyunca tekrarlandığından artık evde kalan kadın ve çocuklar, babadan aynı işlevi sürekli yenilemesini beklemektedirler. Eve getirilen yiyecek bazen düz anlamıyla, bazen ise maddi kazanç olarak yaşamın sürdürülmesini sağlar. ... Ancak kimi zaman izlenen her yol, bugün insan türünü aynı mutlu sonuçlara ulaşturmaz. Acı tecrübeler, kırılma noktalarını ve değişik tecrübeleri gündeme getirir. Bugün yapılan değişiklikler gelecekte izlenecek farklı yollara ışık tutar. ... Eskiden kalma ve hep iyi sonuca ulaşan tecrübeler geçerliliklerini aksi sonuç alınana dek sürdürürler. Bu süreç, muhafazakârlığın, hem en doğal yönünü hem de tarihselliğini gözler önüne serer" (KEKES,1998: 9-13).

Muhafazakâr ideolojinin toplum görüşü, ister istemez organizmacı bir görüş olacaktır. Geçmişle bugün arasında kurulan köprü, reformlarla geleceğe taşınacaktır. Elbette, önce geçmişi modernizmden türettiği reçetelerle kırıp döken, sonra bu yıkım anından elinden kalanı kaotik biçimde "geleneğe" adı altında yeniden modernizmin karşısına dikip savunan muhafazakârlık, çoğu zaman olumsuz sonuçlarla karşılaşacaktır. O zaman da topluma bu olumsuz durumun gerekçelerinin açıklanması gerekecektir. İşte, organizmacı görüşün, "Her toplum organizma gibidir. Dö-

ğar, gelişir ve sonra ölür" felsefesi, hem uğranılan yıkımın geçerli bir açıklamasını sunmakta hem de muhafazakârlığın iç-tesellisini oluşturmaktadır.

Ne var ki, milliyetçilik, muhafazakârlıktan evvel liberalizmin parçasıydı. Bu veçhesiyle millet, mantıksal zorunluluktan ziyade burjuva demokrasisi ve liberal sloganların kalıntısıyla ilintilendiriliyordu. "Kardeşlik, özgürlük, eşitlik" hep bu sloganların izdüşümüydü. Millet, tarihsel olarak yeni olduğu dönemlerde gelenekselci ve muhafazakâr kesimlere hep "soğuk" bir kavram olarak gelmişti (HOBBSAWM,1995: 58). Ancak, muhafazakâr devrim ve sonrasında muhafazakârlar, liberallerin elinden alarak sahip çıktıkları milliyetçilik öğretisini, muhafazakâr içeriğe bürüyerek düşünsel zeminlerinin önemli ögesi haline getirdiler.

"MUHAFAZAKÂR DEVRİM" VE MİLLİYETÇİLİK:

Muhafazakâr devrim, dünyanın devrimlerin sarsıtıcı etkisi altında kıvrandığını kabul eder; ama genel muhafazakâr anadamar akımların tersine, devrimden kaçmamak gerektiğini ileri sürer. Bu akıma göre, zaten devrimden kaçmak da mümkün değildir. Muhafazakâr devrim olgusunu irdeleyen O'Sullivan, muhafazakâr devrimin devrimden kaçmak ya da devrimle mücadele etmek yerine, devrimle birlikte olmak, ortak hareket etmek seçeneğine onay verdiğini belirtir. O'Sullivan görüşlerini şöyle sürdürür: "Eğer muhafazakârlar, muhafazakâr hedeflere devrimci postüla ve araçlarla da ulaşılabileceğini kabul etme siyasal erdemini gösteremezlerse, muhafazakârlık ve devrim birbirlerini ancak yıkarlar" (O'SULLIVAN, 1994:57).

Kıta Avrupası'nda rastlanan; de Maistre, Donoso Cortez (1809-1853), Jamie Luciano Balmes (1810-1848), Newman (1801-1890), Voegelin gibi kuramcıların rehberliği altında ilerleyen muhafazakâr devrim yaklaşımı, Almanya dışında İtalyan *Nuove Destra* akımı ve Alien Benoist'ten hareketle Fransa'da da bir hayli taraftar toplamıştı. Muhafazakâr devrimi savunuların yapısını ortaya koyan Vural, tezlerini Schuettinger'den şu şekilde özetlemektedir:

"... Toplumlari onların kendi görüşlerini yansıttığında en katı tutucu onlardır; ama sıkça olduğu üzere kendi görüşleri reddedildiğinde değişimin en hararetili taraftarı o-

Muhafazakâr Düşünce

lurlar. Ampirik muhafazakârlardan farklı olarak soyut, evrensel ilkelere bağlıdırlar ve daha çok tümdengelimci apriori⁴ yürütmeyi tümevarımcı, a posteriori⁵ akıl yürütmeye tercih ederler. Dogmatizmden korkmak yerine çoğu kez onu hoş karşılarlar. ...Kıta Avrupası'ndaki muhafazakârlığı devrimci kılan etken, rasyonalizmin yanında, aynı zamanda bu coğrafyada devrimci kopuşların yaşanmış olmasıyla da açıklanabilir. Özellikle XIX. yüzyıl muhafazakârlarına göre devrimin toplumsal bünyedeki tahribatı o denli büyük olmuştur ki, toplumu eski haline getirip düzeltmek, benzer bir güçle önce siyasal erke, ardından da topluma yönelmeyi zorunlu kalmıştır" (VURAL,2003:85-86).

Tıpkı Aydınlanıma gibi, Sanayi Devrimi'nin doğurduğu sonuçlar da muhafazakârlar açısından olumlanacak gelişmeler değildi. Modernizmin getirilerini ancak kendi denetimi altında kabullenen muhafazakâr öğreti, Sanayi Devrimi'nin manevî, ahlâkî ve entelektüel kazançları yıkıma uğrattığını düşünür. XIX. yüzyıl muhafazakâr kalemlerinden Orestes Bromnson (1803-1876), maddî üretkenliğin geometrik artışına karşın manevî alanda ciddi çöküşe gidildiğini öne sürerek, tipik bir muhafazakâr sanayileşme eleştirisini dillendirdi. Bromnson'a göre, birini mutlu etmenin yolu; kişisel malların, mülkiyetin arttırılması değil, taleplerin azaltılmaya çalışılmasıdır (BROWNSON, 1996:279-280).

Tam da bu noktada, muhafazakârlığın Sanayi Devrimi paralelinde gelen ilerleme fikri eleştirileri başlar. İnsanların geçmişlerinde bazı temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla tabiata müdahalelerde bulduklarına dikkati çeken muhafazakârlar, gelineen noktanın, "temel ihtiyaçlar amacıyla makul müdahale" sınırlarını aşp doğayla hesapsız bir savaşa dönüştüğünden yakınrlar. İnsanın yanlış ilerleme düşüncesiyle özbenliğini yitirme tehlikesiyle karşılaştığını vurgulayan Ransom, "İlerleme düşüncesi, insanın tabiat güçleri üzerinde etkisini gittikçe artırıp, sonuçta onu tamamen etkisi altına alma mücadelesidir. Bizim büyük sanayilerimiz; laboratuvarlar ve yaygın üretim organlarıyla tam anlamıyla savaş için örgütlenmiş ve barışa asla rıza göstermeyen Prusyalılaştırılmış devlet gibidir" der. Ransom'a göre tabiat-insan savaşında son sözü gene tabiat söyleyecektir ve savaşın olduğu gibi sürmesi insanlığın zararınadır. Zira, insan tabiatı tüketmeden, tabiat insanı yıpratıp tamamen bitirebilir (VURAL:88).

Muhafazakârlığın önerdiği reçete, aşkın akıl olan Tanrısal aklın buyruklarına geri dönülerek, savaşın sulhe kavuşturulması ve kontrollü, ahlâklı bir ilerleme fikrinin yerleştirilmesidir. Burada da görüldüğü gibi,

⁴ Apriori (önsel)

⁵ Aposteriori (sonsal)

muhafazakârlık, önce kapıdan kovduğu Sanayi Devrimi ve ilerleme fikrini, kendi arka bahçesinde "eğitip" bacadan içeri almak peşindedir.

ANADAMAR MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCESİNİN YERYÜZÜ CENNETİ:

Bu konuyu gelinen noktada kapatıp, muhafazakâr anadamar söylemlerde sıklıkla üzerine vurgu yapılan milliyetçilik meselesine geçmek yararlı olacaktır. Bir devlete bağımlı olmak, ona rıza göstermek, ortak bir kültürel geçmişi sahiplenerek yarın hakkında kararlar alabilmek, muhafazakârlığı; "din-metafizik" arasında gidip-gelen soyut, muğlak değerler bileşkesi olmaktan kurtarıyor. Ayrıca, her ideoloji gibi, muhafazakârların da seslendikleri toplumlara bir "yeryüzü cenneti" vaat etmeleri gerekiyor. Kısacası da muhafazakârların, tıpkı sosyalistler, liberaller gibi, "hayal edilmiş- kurgulanmış bir cemaate" sahip olmaları şart. İşte, muhafazakâr ideolojiler, eski dil ve gelenekleri yeniden diriltip kodlarken, hem milliyetçiliğin geniş kodlama sistemlerinden yararlanıyorlar hem de modern bir ideoloji olarak Sanayi Devrimi ve modernizmle birlikte ortaya çıkan sorunlara bu akımların diliyle çağcıl yanıtlar sunabilme kapasitelerine erişiyorlar (ANDERSON, 1993:18-19).

Bugün gelinen noktada milliyetçiliğin mi muhafazakârlığın, yoksa muhafazakârlığın mı milliyetçiliğin üst başlığı olduğu halen tartışmalıdır. Örneğin, Topçu ekolünün önemli isimlerinden İsmail Kara, özellikle Türkiye örneğinde milliyetçiliğin muhafazakârlığın üst başlığı olarak alınmasını doğru buluyor. Kendisiyle yapılan derinlemesine görüşmede, muhafazakâr ve İslâmcı unsurları 1960 İhtilâli'nin sonrasına rastlayan döneme dek milliyetçilikten ayrı tutmanın çok zor olacağını söyleyen Kara, milliyetçiliğin bu tarihe dek diğer iki grubu kapsayıcı rolünden söz ediyor.

Türkiye'de muhafazakârlıkta başlıca ayrıştırıcı etkenin dindarlıkla anlaşılabilirliğini vurgulayan Kara, muhafazakâr yazında sıkça geçen "Abdülhamid-i Sâni" figürünün bile yeterince tarihsel içeriğinin bulunmadığını savunuyor. Abdülhamid'in oldukça modernist ve yüzü Batı'ya dönük bir sultan portresi çizdiğini öne süren Kara, Türk muhafazakârlığında tarihsel içeriğinden yalıtılmış bir Abdülhamid imgesinin, muhafazakârlarca biraz zorlanarak, Cumhuriyet'in karşısına konmaya çalışıldığını belirtiyor.

Öte yandan, yeniden Batı muhafazakârlığına dönülecek olunursa, bu akımın önemli teorisyenlerinden Moller van der Bruck'un⁶, muhafazakârlığın basit bir anlatımla, "Muhafazaya değer şeyler yaratmak olduğu"nu ifade ettiğini hatırlatmak gerekiyor. Bu dünyanın değerlerine sıklıkla vurgu yaparak, gelenekteki "zararlı" unsurları ayıklayıp, modernizmin nimetlerinden azamî ölçüde faydalanmak biçimindeki yeni politikanın esaslarını günyüzüne çıkarıyordu.

"Kültürün tedrisatından geçirilmiş medeniyet" anlayışı bu bağlamda kilit öneme sahiptir. Türk muhafazakârlığının anadamar yaklaşımının üzerinde birleştiği "hedeflenen Türkiye" projesi yukarıda yapılan soyut açıklamaları somuta indirgemek açısından şöyle özetlenebilir: "Allah'a uzanan şahadet parmakları gibi gökyüzüne uzanan minarelerin gölgesinde yükselen binlerce fabrikanın ürettiği artı değerle palazlanan öncü ve yüce Türkiye Cumhuriyeti ve onun savunucusu kutsal devlet, aynı zamanda Allah'ın yeryüzündeki görüntüsünü oluşturacak. Kutsal devlete sadakatle hizmet eden milyonlarca mutlu Türk sadece kendisine özgü biricik milliyetçiliği ve ahlâkıyla hızla 'nurlu ufuklara' yelken açacak. Batının kirlenen medeniyetini fersah fersah geçecek bu yeni medeniyet, zaten Doğu ve Batı arasındaki 'zıfaf döşegi' olan Türkiye'den tüm yeryüzüne yayılıp modernizmin yıkıcı etkisiyle bunalan insanlığın kurtuluşunu simgeleyecek."⁷

Yukarıda özetlenen formülasyonun çok benzerleri; Fransız, İngiliz ve Amerikan muhafazakârlarının "kurguladđu" gelecek toplum tasarımlarında mevcut. 18. yüzyıl Fransız aristokratlarının veya İngiliz soylularının günümüz toplumlarına uyarlanmış prototipleri, Batı muhafazakârlığı ile Doğu muhafazakârlığının toplum mühendisliği arayışlarında paylaştıkları ortak bir yönelime işaret ediyor. Ancak bu noktada

⁶ Bruck, muhafazakâr devrimin de önemli kuramcılarından.

⁷ Aslında Türk muhafazakârlığının anlatılacağı kısımda düşünürlerden bire bir alıntılar yapılacaktır. Ancak bu tırnak içine yerleştirilen söylem Türk muhafazakârlığının ana-damar yaklaşımının genel söyleminin bir "kolajı" gibi kurgulandı. "Gökyüzüne şahadet parmakları gibi uzanan minarelerin gölgesinde yükselecek binlerce fabrika" modernist-muhafazakâr/milliyetçi bir düşünür olan Seyit Ahmet Arvasi'nin "Türk-İslâm Ülküsü" eserinden bire bir yapılan bir alıntı... Öncü ve yüce Türk devleti, Batı'dan Doğu medeniyetinin ezilmişliğinin rövanşını alması beklenen kurgulanmış Türk devleti imgesini temsil ediyor. Aşağı yukarı her Türk muhafazakârının söyleminde bu özlem yaşıyor. "Doğu ve Batı arasında zıfaf döşegi" tabiri ünlü muhafazakâr düşünür Peyami Safa'ya ait. Kutsal devlet vurgusu Doğu ve Batı muhafazakârlarının kalbindeki ideal devleti anlatan paylaşılmış bir varsayım. "Nurlu ufuklar" söylemiyse Menderes- Demirel- Özal çizgisinin asla dilinden düşürmediği çok sık yinelenen bir hedef... Modernizmin yıkıcı etkisinin yeryüzünden kaldırılması iddiası muhafazakârlığın üst paragraflarda açıklanmaya çalışılan "devrimci" -"kurucu" yönünün somut işleyişini betimlemekte...

Batı muhafazakârlığının elinde "bugün varolan" toplum iddiasını kuvvetlendirecek üçlü bir temel var. Zira Batı muhafazakârlığı, "hayal edilmiş cemaati"ni Batı düşünce tarihinin sırtını yasladığı, kökü bin yıllarca evveline dayanan oturmuş somut bir tarihsel mirastan alıyor.

KAYNAKÇA:

- ANDERSON, Benedic (1993). *Hayali Cemaatler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- AUGHEY, A. (1992). *The Conservative Political in Britain and the States*, Rutherford: Fairleigh Dickinson.
- BERLIN, Isaiah (1992). *The Crooked Timber of Humanity*, New York: Vintage.
- BROWSON, Orestes (1996). *Liberalism and Progress*, New York: The Portable Conservative Reader.
- ÇİĞDEM, Ahmet (1997). "Muhafazakârlık Üzerine", İstanbul: *Toplumbilim-74*.
- HAYEK, Frederich A. Von (1960). *The Constitution of Liberty*, Chicago: Chicago.
- HELVACI, Ahmet- DEMİRTEPE, M. Turgut (1998). "Muhafazakâr Parti'nin Dönüşümü: Thatcherizm ve Yeni Sağ" *Liberal Düşünce*, Sayı 9.
- HIRSCHMAN, Albert Q. (1994). *Gericiliğin Retoriği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KEKES, John (1998). *A Case For Conservatism*, Ethaca-London: Cornell University Press.
- KIRK, Russel (1985). *The Conservative Mind*, Washington: Regnery.
- MAISTRE, Joseph de (1965). *Study on Sovereignty*, New York: The Macmillan.
- MINOQUE, Kenneth&CRESPIGNY, A. (1981). *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, İstanbul: Remzi Yayınları.
- NISBET, R. (1986). *Conservatism Dream and Reality*, Minneapolis: Minnesota Press.
- O'SULLIVAN, Noël (1994). *Contemporary Political Ideologies*, London: Pinter.
- ROSSITER, Clinton Lawrence (1982). *Conservatism in America*, Cambridge: Harvard.
- SCRUTON, Roger (2002). *The Meaning of Conservatism*, Indiana: St. Augustine's Press.
- VURAL, Mehmet (2003). *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık*, Ankara, Elis Yayınları